

יונה של זהב

יחזור למקומו ויברך

אחת המצוות היקרות שבפרשתנו היא ברכת המזון, הנלמדת ממאמר הפסוק: "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטבה אשר נתן לך". בעניינה של ברכת המזון ישנו דיון הלכתי מעניין: מה דינו של מי ששכח לברך ונזכר רק כאשר כבר היה במקום אחר.

המשנה מונה סוגיה זו כאחת מהלכות סעודה שנחלקו בהן בית שמאי ובית הלל:

אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה...

מי שאכל ושכח ולא בירך,

בית שמאי אומרים: יחזור למקומו ויברך;

וב"ה אומרים: יברך במקום שנזכר.^א

בגמרא מתבארת נקודת המחלוקת, ונוספת ברייתא המתעדת את הסברות שברקע הדעות השונות:

אמר רב זביד ואיתימא רב דימי בר אבא: מחלוקת בשכח, אבל במזיד – דברי הכול יחזור למקומו ויברך...

תניא, אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריכם, מי שאכל בראש הבירה ושכח וירד ולא בירך, יחזור לראש הבירה ויברך? אמרו להן בית שמאי לבית הלל: לדבריכם, מי ששכח ארנקי בראש הבירה, לא יעלה ויטלנה? לכבוד עצמו הוא עולה, לכבוד שמים לא כל שכן?^ב

לדברי רב זביד, הכול מסכימים שמן הראוי לברך ברכת המזון במקום האכילה, ושמי ששינה את מקומו ביודעין – יחזור למקומו ויברך. תחום המחלוקת הוא מי ששגג, כלשון המשנה: "אכל ושכח ולא בירך". הברייתא מבליטה את הנימוק התופס מקום עיקרי לכל אחת מן השיטות: לבית הלל יש להתחשב בטרחתו של השוגג, המוצגת בהקצנה: "יחזור לראש הבירה ויברך?"! לבית שמאי יש להדגיש את יוקר מעלתה של ברכת המזון במקומה, הדומה לארנק שכדאי וכדאי לטרוח ולעלות לראש הבירה כדי להשיגו. הדיון מותיר את שאלתם של בית שמאי בלא מענה, מה שעשוי ליצור את הרושם שבית הלל הודו לשיטתם.

^א ברכות ח: א, ז.

^ב ברכות נג, ב.

בהמשך עוברת הגמרא מדיון הלכתי לדברי אגדה, ומביאה שני מעשים הנוגעים לעניין:

אותם שני תלמידים, אחד עשה בשוגג כבית שמאי ומצא ארנק מלא זהב, ואחד עשה במזיד כבית הלל ואכלו אריה.

רבה בר־רֵחנה היה מהלך בשיירה, אכל ושכח ולא בירך; אמר: מה אעשה? אם אומר להם ששכחתי לברך, יאמרו לי: ברך, כל מקום שאתה מברך – לקב"ה אתה מברך. מוטב שאומר להם ששכחתי יונה של זהב. אמר להם: המתינו לי, ששכחתי יונה של זהב. הלך ובירך, ומצא יונה של זהב. ומדוע יונה? לפי שנמשלה כנסת ישראל ליונה, כמו שכתוב: "כפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ"^ג, מה יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה, אף ישראל אינן ניצולין אלא במצוות.^ד

לכאורה, שני המעשים מוסיפים ראייה לשיטת בית שמאי, שהרי הם מתארים אנשים שהלכו בשיטתם וזכו להצלחה נסית, ואם כן משמע שהלכה כמותם, שהרי בית הלל לא השיבו לקושיותיהם והגמרא מחזקת את דבריהם בשני סיפורים המהווים ראייה לשיטתם. אמנם האור־זרוע^ה קורא בסיפורו של רבה בר־רֵחנה את המשך הוויכוח, ומתוך כך מתבארת שיטת בית הלל ביתר עמקות:

"אמרו להן בית שמאי לבית הלל: לדבריהם, אם שכח ארנקי של מעות, לא יחזור ויטלנו? לכבוד עצמו עולה, לכבוד שמים על אחת כמה וכמה!" משמע דבית הלל מודו לבית שמאי, שאם חזר למקום שאכל ובירך – שבטוב עשה, אלא שאין מטריחין עליו לחזור, והכי מפרש טעמא דבית הלל בירושלמי: "אילו פועל עושה בתוך הבור או בראש האילן שמא מטריחין עליו לחזור למקומו ויברך? אלא מברך במקום שנזכר"^ו. אבל בהגדת אלה הדברים מפרש דבית הלל פליגי לגמרי אדבית שמאי, דמסיק התם: "בית הלל אומרים יברך במקום שנזכר"; מה טעם? שאם חזר הרי הוא כממעט את הכבוד, לומר אין לו רשות להקב"ה אלא באותו מקום בלבד, ואם בירך במקום שנזכר הוא מעיד על הקב"ה שהוא שליט בעולמו ומלוא כל הארץ כבודו, לפיכך מתקלס בכל מקום.^ז

בקריאתו של האור־זרוע, שני הטיעונים שבפי בעלי המעשה האגדי מבטאים באופן ציורי את סברות המחלוקת. כאשר רבב"ח חושב כיצד לנסח את דבריו כך שיתקבלו על לבם של

^ג תהלים סח יד.

^ד לרבי יצחק בן משה מווינה, מגדולי הראשונים.

^ה ירושלמי ברכות ח: ז.

^ו לכאורה כוונתו לאגדות שבהן אנו דנים, המובאות בפרק "אלו דברים" במסכת ברכות.

^ז אור זרוע, הלכות סעודה, סימן ריא.

חבריו לדרך, אנשי השיירה עונים בטיעון המבטא את עמדת בית הלל: "כל היכא דמברכת לרחמנא מברכת", משמע: אין צורך דווקא לשוב למקום האכילה. מול טיעון זה הוא מגבש טיעון משלו, שהוא למעשה הלבשה מחודשת של דימוי הארנק, מבית מדרשם של בית שמאי: "שכחתי יונה של זהב".

יתרה מזו, אם הנטייה הראשונית היא לקרוא את דברי אנשי השיירה כמבטאים זלזול המוני בהידור המצווה, הרי שהאוריזרוע חושף בהם עומק נסתר שהוא, בעיניו, תורף עמדתם של בית הלל: "שאם חזר הרי הוא כממעט את הכבוד... ואם בירך במקום שנזכר הוא מעיד על הקב"ה שהוא שליט בעולמו ומלוא כל הארץ כבודו, לפיכך מתקלס בכל מקום".^ח

כעת ניתן להעמיד את שני הנימוקים זה מול זה, ולגלות דבר מעניין: גם בית שמאי וגם בית הלל אומרים את דבריהם מתוך עמדה רוחנית גבוהה. בית שמאי מדגישים את יוקר המצווה, שכל טרחה שבעולם כדאית בעבורו, ובית הלל מדגישים את חשיבות בירור האמונה בגדלות ה' יתברך, שאין שינויי המקומות מעלים או מורידים לגביו – שהרי מלוא כל הארץ כבודו. אמנם שתי השיטות מציגות את דבריהם בעטיפה של משל מגושם למדי, הרחוק מלבטא את העומק הרוחני האצור בו. ארנק ויונה של זהב – לבית שמאי, נימה מזלזלת והמונית המחפשת את הדרך הקלה – לבית הלל. מדוע?

בנוסף, מתבקשת גם השאלה כיצד הרשה רבב"ח לעצמו לומר דבר שאינו אמת? האם עבור הידור מצווה מדרבנן מותר היה לו לומר לחבריו שנשכחה ממנו יונה של זהב, דבר שלא היה ולא נברא?

כוחו של מאמר סתום

מרן הרב זצ"ל דן בסוגיה זו בהרחבה^ט, ומתוך ביאורו נמצאות שאלותינו מבוארות באר היטב. להלן נביא מדבריו פסקה פסקה ונשתדל לבארם ביאור מספיק:

יש הפרש בתכונת המצוות בין הדעה ההמונית לדעת שלמי המדע החכמים החוקרים אל כל תכלית. הדעה ההמונית לא תכיר את ערך המצוות כי אם בכללם, שהם זיכרון לאדם שהוא עבד לקונו, על כן לא יחושו לפרטי דקדוקי

^ח עוד ניתן לומר שמאחורי דברי בית הלל עומד שיקול של סיוע לחוזרים בתשובה, כעין "תקנת השבים", שהקלו חכמים על הגזלן שלא יצטרך לסתור את הבניין ולהשיב קורת עץ שגזל, אלא ישלם דמיה בלבד, וכל כך למה? – כדי שלא יימנע מלעשות תשובה. הוא הדין בענייננו, אדם שלא בירך ברכת המזון במקומו, הקלו עליו בית הלל לחזור בתשובה ולא הטריחו אותו לחזור לראש הבירה, אלא יברך במקום שנזכר.

^ט עין אי"ה ברכות ח: יא.

דינים שבמצוות, ו"לא עם הארץ חסיד". אמנם החכמים המכירים את המצוות מצד פעולתם על המציאות, המה מכירים אותם ככל כוח איתן הפועל בטבע במציאות הכללי, שכל פרטיו וסעיפיו עשויים בחכמה העליונה, ופועלים פעולתן הנאמנה לטובה למי שיודע להתנהג עמם על דרכם האמיתית. על כן השיירא המקרית ודאי תאמר בריך הכא, דכל היכא דמברכת לרחמנא קא מברכת, ולא תחוש לפרטי הדברים שדקדוק הדין פועל לטובה בהישמרו.

מעשים שבכל יום, שכל מי שגדל בדרכי עבודת ה' יודע אותם ממקור ראשון, שאין הדעות שוות ואין הלבבות שווים ביחס לקיום המצוות. יש התופסים את המצוות בקטנות, מתוך הבנה ראשונית וכללית מאוד בערכן ובפעולתן על האדם ועל העולם, ומתוך כך הם מסגלים לעצמם הנהגה של "מה חובתי ואעשנה" – יציאה כללית ידי חובת עיקר הדין היא די והותר עבורם. על כך אומרת המשנה במסכת אבות כי "לא עם הארץ חסיד", שכן כיצד יהיה? אם אין הבנה אמיתית במהותה של מצווה, מניין תבוא אל הלב התביעה להיות מבני עלייה המתחסדים עם קונם?

מנגד, ישנם בני תורה שמעמיקים בלימוד עניינה של כל מצווה, והם יודעים – איש על פי שיעורו – עד היכן הדברים מגיעים. עבורם, דקדוקי מצווה אינם אותיות קטנות שמיותר לעסוק בהן אלא כפתורים ופרחים שכל אחד מהם מבטא בתוכו את החכמה העליונה המאירה במצווה בכללה. כל מצווה דומה בעיניהם לכוח מכוחות הטבע, שגם הפרטים הקטנים ביותר בידיעתו ובהבנתו חשובים כדי לדעת כיצד להשתמש בו באופן הנכון והמועיל. איש מדע אינו מזלזל בהבדל שבין מינוס לפלוס, למשל, אף על פי שמדובר בסך הכול בקו זעיר, משום שהוא יודע שהקו הזעיר הזה יכול להחריב עולם שלם.

מתוך הצגה זו של הדברים, רבב"ח מייצג את בני התורה ואילו אנשי השיירה מייצגים את בני הכת הראשונה, ועל כן הם אומרים: "ברוך הכא!" הידור המצווה נחשב בעיניהם לפרט קטן, שאינו שווה בצער טרחת הדרך.

והנה זאת היא אחת מדרכי דברי חכמים וחידותם, לאמר מאמר סתום, שמצד חיצוניותו יפעול להמשיך את הכלל לדרך הישר לפי הבנתם הבלתי מבוררת, וכשיעלו את המעלה היותר נעלה אז יכירו כי בתוך תוכו של המאמר רצופה כוונה יותר עליונה, שהביאה אותם לזה ההדרכה הישרה, שפעלו על פי הבנתם הנמוכה...

המאמר הסתום והחידתי, מלמד מרן הרב זצ"ל, הוא אחת מדרכי החינוך והלימוד שנוקטים חכמים, בראותם שהפער בין התורה לבין המציאות גדול ועמוק. לא ניתן להנחית על האדם

בבת אחת תובנה ששכלו ממאן בה, משום שגם אם יקבל אותה – תהיה זו קבלה כפויה שלא תוליד תולדות של קיימא. כדי שדברי התורה יוטמעו הטמעה מלאה במארג חייו, יש לדאוג שהם יובנו בשכלו ויתקבלו על לבו, ולשם כך יש צורך בתהליך ממושך של לימוד והפנמה. אם כן, כיצד מגשרים על הפער? איך מנחילים תורה גדולה ועמוקה לשכל מצומצם וללב הקשור בדברים שבקטנות? באמצעות המאמר הסתום, המאפשר לשומעו להבין תחילה הבנה מגושמת וגסה, ולאחר מכן לחדור מעט מעט אל עומק הרעיון ולהבינו יותר ויותר.

כבר האור־זרוע התייחס לדברים ששם רבב"ח בפי בני לווייתו כ"מאמר סתום", קרי: משפט שחיצוניותו אינה מעידה על פנימיותו. בחיצוניות נדמה שיש כאן השקפה שרירותית ומצומצמת על עניינין של מצוות, אך בפנימיות יש כאן מבוא להשקפה גדולה ועמוקה שיש בה סברה של ממש. מרן הרב זצ"ל מתייחס באופן דומה גם לדברי רבב"ח עצמו אודות יונת הזהב, ובהרחבה – לדברי בית שמאי אודות הארנק שבראש הבירה. כאשר נפענח כך את שפת החידות של האגדה, נבין שלא שקר היה בפיו – אלא הסברה חיצונית של רעיון עמוק:

הנה הוא ע"ה [=רבב"ח] השכיל לבאר התכונה הנשגבה היוצאת מרושם של ההחזרה למקומו לברכת המזון, שהוא לפעול החוזק הרוחני דווקא על תוקף כוח הגופני ועוזו, שהזהב הנמצא במעבי האדמה יש לה עוד כוח העפיפה לעוף למעלה. כן הכוח הגופני הצבור בקשר החוזק וההצטיינות הבהמית של שפלות תכונת האדם במצב האכילה, חזקתה הפנימית מתעופפת להשלמה גדולה כשמצרפים עמה קדושת הרוחניות של ברכת המזון, והיא באמת יונה דדהבא.

ישנם הרבה אנשים שמקציבים זמן לענייני רוח, תורה ותפילה, אך אין קשר בין משבצת הזמן הייחודית הזו לבין שאר שעות היום, שבהן הם עוסקים בענייני חולין גמורים. קודש לחוד וחול לחוד. הרעיון של ברכת המזון במקום אכילה דווקא הוא לקשור בין שני הממדים ולהזכיר את שם ה' דווקא במקום המגושם והחומרי ביותר, שבו אדם ובהמה נראים כשווים זה לזה (אכילה). על כן לכולי עלמא יש עניין לברך במקום האכילה, וזו משמעותו של משל "יונה של זהב", המבאר כיצד קשורים יחד הגוף והנפש, החומר והרוח, ואיך ייתכן שגם המצב המייצג את השפלות החומרית יתעלה עד כדי כך שנוכל לקרוא עליו את שם ה'.

הזהב הוא יסוד הנחצב ממעמקי האדמה, מעפר הארץ, והוא מייצג את האכילה, את החומריות, את תקיפות הנטייה הגופנית הקושרת אותנו לרובד החיים המשותף לנו ולבעלי החיים. היונה היא בעלת כוח עפיפה, והיא מייצגת את הברכה, המאפשרת לנו להתגבר על נטיית החומר ולהעלות את החיים אל על. כאשר שני אלו נמצאים יחד, יש לנו יונה של זהב.

אמנם באשר לא היה ביכולת השיירא להשכיל את המושג הפנימי, היה ראוי שימצא יונה דדהבא בפועל. והדברים מאירים לכל הטובות הגדולות האמורות בחזון נביאי ה', שהיו צריכים להתלבש בציורים הקרובים ללבם של בני אדם, שאין הציורים הנמוכים עולים בתוהו. כי די לה למידת חסדו יתברך שתמצא עילה נכונה להשפיע כל צדדי החסד הקטנים עם הגדולים, ואין לבוז גם ליום קטנות... אמנם היונה הרוחנית ודאי אשכח, כי כפליים לתושייה, ובהיות נפש האדם האלקית שוקקה להתרומם מעל הדברים הגופניים, על כן כשמאירים אותה באור אלקי בעת קישורה אל החומריות, תרגיש בקרבה צימאון יותר נמרץ, ותחרץ לדבקה באלקים חיים בחשק נמרץ דומה לעפיפה אל על. וזאת התכונה היא משוערת לפעול במצב הנפש על ידי ברכת המזון, שנאמרת בעיקרה על השביעה הגופנית, והשלם הזה ע"ה מצאה בשלמותה.

מדברי מרן הרב משמע שלא מצא באמת יונה של זהב, אך מבחינתו הרווח הרוחני של ברכת המזון במקום האכילה היה שווה ערך ליונה שכזו. מתוך כך נמצאנו למדים עד כמה יקר האמצעי החיצוני הנחות, שדרכו אנו זוכים להתחנך ולהתעלות בקצב הנכון לנו. אמנם עיקר כוונת בעל האגדה היא ללמדנו כיצד משתמש רבב"ח במאמר הסתום כדי להשפיע על שומעיו: את הרעיון הפנימי הנשגב המלהיב את רוחו הוא מביע בפניהם כשהוא עטוף בלבוש מגושם ונחות, באותו רגע קשה להעביר להם מסר רעיוני רוחני עמוק, ולכן הוא מעכב אותם בטענה ששכח יונה של זהב. בענייני רכוש וממון הם מבינים שראוי לחכות לו. והוא אכן הולך ומברך במקום שאכל. מן הסתם לאחר מכן, במהלך הדרך, נמצא הפנאי לשיחה ורבה הצליח להבהיר לאנשי שיירתו מדוע אכן שווה הדקדוק במצווה זו לערכה של יונת זהב. כך, בסופו של דבר, לאחר תהליך אטי והדרגתי, מגיעים אנשי השיירה כולם למחוז חפצם כשהם מאוחדים בדעה אחת והשקפה אחת – ולעיניהם מתגלה יונה של זהב במלוא משמעותו הרוחנית של המושג.

על העומק שבפשטות

סיפור ידוע מספר רבי מאיר חגיז, בעל משנת חכמים, ודרכו יומחש לנו כמה גדול ערכה של השפעה חינוכית הדרגתית, גם אם לכאורה היא נדמית כפשרנית וסובלנית יתר על המידה:

וכבר סופר לי מפי מגידי אמת וזקני אותו דור דעה שבימי האריז"ל היה מעשה, שאחד מן האנוסים שבא מפורטוגל לגליל העליון בעיה"ק צפת ת"ו, ושמע מן הרב שבאחד מהקהילות קדושות אשר שם שדרש מעניין לחם הפנים שהיה קרב במקדש מידי שבת בשבתו, וכפי הנראה אותו רב נאנח בדרשתו ונצטער מאוד,

ואמר: ועכשיו בעונותינו הרבים אין לנו דבר מוכן כדי שיחול השפע גם על הבלתי מוכן.

ואותו אנוס ששמע את הדבר הלך בתום לבבו לביתו, וציווה את אשתו שעל כל פנים בכל יום השישי תכין לו שתי כיכרות לחם מנופה י"ג פעמים ושיהיה נילוש בטהרה ובכל מיני ייפוי ומבושל בטוב בתנור שבבית, לפי שהיה רוצה להקריבו לפני היכל ה', אולי יתעשת האלקים לו ויקבלם ויאכל את העולה ההיא. וכאשר דימה כן עשתה לו אשתו, ובכל יום השישי היה מוליך אותם שתי הלחם לפני היכל ה', ומתפלל ומתחנן לפניו יתברך שיקבלם ברצון טוב ויאכל אותם ויערב לו ויבושם לו, וכיוצא מדברים הללו היה מדבר ומתחנן כבן המתחטא על אביו, ומניח הלחמניות והולך לו. והשמש היה בא, ולקח שתי הלחם מבלי דרישה וחקירה מהיכן באו ומי הביאם, ואוכל ושמח בהם כשמחה בקציר. ובשעת מעריב היה רץ אותו האיש ירא ה' אל היכל ה', וכיוון שלא היה מוצא שם הלחמניות היה שמח שמחה רבה בלבו, והולך ואומר לאשתו השבח והודאה לא-ל יתברך, כי לא בזה ענות עני, וכבר קיבל הלחם ואכלו חם. למען ה' יתברך, אל תתשללי בעשייתם והיזהרי מאוד, כי הואיל ואין בידינו במה לכבדו, ואנו רואין דלחם זה ערב לו, חובה עלינו לעשות לו נחת רוח בהם. והיה הולך ומתמיד בזה זמן מה.

ויהי היום וייקר מקרה דאותו רב של ק"ק, שהיה מביא זה האיש הלחמניות על פי דרשתו ששמע, היה ביום השישי בבית הכנסת עומד על הבימה, וחוזר הדרש שהיה לו לדרוש למחרת ביום השבת קודש. והנה האיש ההוא בא כמנהגו הטוב עם הלחמניות, וקרב אל היכל הקודש והתחיל לסדר דבריו ותחינותיו כנהוג מבלי שהרגיש שהרב היה עומד על הבימה, מרוב ההתלהבות והשמחה שהיה לו בעת שהיה מביא דורון זה לפני המקום. והרב החריש לו, והביט וראה ושמע את כל מה שהאיש דיבר ועשה, וחרה לו מאוד, וקראו וגער בו ואמר לו: שוטה, וכי האלוה שאלנו הוא אוכל ושותה?! ודאי השמש לוקח זה, ואתה סבור שהאלוה הוא המקבלם, וזה עוון גדול לייחס שום גשמיות בהא-ל יתברך, שאין לו דמות הגוף ואינו גוף, וכיוצא מדברי מוסר השמיע לאוזניו, עד שבא השמש כמנהגו לקחת הלחמניות. והרב, כשראה אותו קראו ואמר לו: תן תודה לפני האיש על מה באת, ומי היה לוקח השתי הלחם שזה האיש היה מביא בכל יום שישי פה בהיכל הקודש, והשמש הודה ולא בוש, והאיש כששמע בדבר התחיל לבכות, ואמר בפני הרב שימחול לו, שטעה בדרוש שלו וחשב לעשות מצווה, ולא עשה אלא עבירה כפי דבריו.

ובתוך אלה הדברים, בא לו להרב שליח מיוחד מאת האר"י ז"ל, ואמר לו בשם הרב האלקי ז"ל: לך לביתך וצו לביתך, כי למחר בעת שהיה לך לדרוש מות תמות, וכבר הכרוז יצא על זה. הרב נבהל על השמועה אשר לא טובה, והלך אצל האר"י ז"ל שיגיד לו מה פשעו ומה חטאתו, והשיב לו האר"י ז"ל: שמעתי, לפי שביטלת נחת רוח שהיה לו להקב"ה. שמיום שחרב הבית לא היה לו נחת רוח לפניו כמו באותה שעה שאנוס זה היה מביא שתי הלחם בתמימות לבו ומקריבם לפני היכלו, וסבור היה שה' יתברך קיבלם ממנו. ומפני כך שביטלת אותו מלהביאם נגזר עליך מיתה בלי שום פתח הצלה לפניך. והלך הרב בעל הדרוש ויצו לביתו, וביום שבת קודש בשעה שהיה לו לדרוש נפטר לבית עולמו, כאשר הגיד לו איש האלקים האר"י ז"ל.^{יא}

המסר פשוט: כשם שאסור להרוס בית כנסת אלא אם בונים תחילה בית כנסת חדש^{יב}, כך חלילה מלערער את קומת יראת השמים של אדם שהשגתו נמוכה בטרם תיבנה מתוכה קומה אחרת, נעלה ממנה. ודאי לא צדק אותו אדם יקר בתפיסתו, המייחסת גשמות לקב"ה. אולם גם הרב שגה בכך שלא הכיר באור החבוי בתוך תפיסתו המשובשת. כל מדרגה של השגה הבאה מתוך יראת שמים היא מעטפת ראויה לאור פנימי השוכן בתוכה, ומשום כך ההתעלות תבוא לא מתוך ניפוץ הקיים אלא דווקא מתוך הוקרתו.

לעיל השמטנו ממהלך דברי הרב פסקה שבה מתבאר עניין זה יפה יפה:

אמנם זאת לדעת, כי גם ההשפלה של שכל ההמוני לא בא במקרה, כי הוא גם כן נערך מיוצר כול בחכמתו יתברך באופן שיומשך מזה גם כן תועלת. על כן גם הצד החיצוני של המאמר, שהוא נחוץ לפי תכונה הבלתי גמורה של הכלל, ראוי גם כן שלא יהיה לבטלה, כי ממנו גם כן יימשך תועלת רצויה, כי גם התועלת המועטה המדומה גם כן יש בה מועיל כיוון ששימשה להטוב האמיתי. על כן, כשהשכיל לבאר להם המושג הפנימי של תכונת דיוק ברכת המזון במקומו בצירוי יונה דדהבא, נתקיים "ועלהו לא יבול"^{יג}, "ותגזר אומר ויקום לך"^{יד}, דאשכח יונה דדהבא, כי הצירוי שישמש לתכלית הטוב הוא מאוגד אל התכלית הכללי. ומזה אנו למדים שכל הצירורים הבלתי רמים, שצריכים לפי ההבנה הבלתי שלמה להיאמר לחזק

^{יא} משנת חכמים, אות רכ.

^{יב} בבא בתרא ג, ב.

^{יג} תהלים א ג וראה סוכה כא, ב.

^{יד} איוב כב כח.

ההדרכה הטובה, יש להם אחרית ותקווה, "יבש חציר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם"^{טו}, אפילו אותו הדבר המקביל לעומת ציץ וחציר יקום לעולם.

התורה מספקת מזון רוחני לכל אחד על פי מדרגתו ושיעורו, ואין לבוז לאדם שבמדרגתו הנמוכה מבין את המצוות באופן בלתי שלם, כי מתוך שלא לשמה יבוא לשמה, ובדרך ה' של קיום התורה והמצוות ודאי יזכה בסופו של דבר לבוא אל מדרגה רוחנית עליונה הרבה יותר. זהירות גדולה נדרשת למחנך, לבל יהרוס קומה רוחנית נמוכה בנפש תלמידו בטרם בנה תחתיה קומה רוחנית עליונה יותר. ולכן, בענייננו, אמנם לכתחילה ראוי לברך ברכת המזון במקום האכילה, וזוהי התביעה הרוחנית העליונה כדעת בית שמאי, אך מי שלא מסוגל לכך יכול לסמוך על שיטת בית הלל, וגם בדרך זו ירוויח רווח רוחני עצום, הגלום בידיעה שאין מקום שאין בו נוכחות אלוקית, ועל כן "בכל מקום שאתה מברך – לקב"ה אתה מברך", ואלו דברי אלקים חיים^{טז}.

^{טו} ישעיהו מ ח.

^{טז} עיין איגרות ראי"ה א: עט; עין-אי"ה ברכות ט: סח.